

ش « بسم الله الرحمن الرحيم »

« راهکارهای مقابله با آسیب های فضای مجازی »

عصمت حسینی^۱

چکیده

در فن آوری اطلاعات و ارتباطات، انقلاب شگرفی به وجود آمده که زندگی همه انسان های زمین را تحت تاثیر قرار داده است. با ورود رایانه و اینترنت در میان خانواده ها، ارزش های اجتماعی تحت تاثیر قرار گرفته و تغییراتی در گفتمان نسل جوان به وجود آمده است. با توجه به نقش فضای مجازی در توسعه ی جوامع، در جامعه ی ما نیز به فن آوری اطلاعات و ارتباطات اهمیت زیادی داده شده است. یکی از عوامل اجتماعی شدن، استفاده جوانان از فضای مجازی است. قرار گرفتن در فضای مجازی، نقش موثری در فرآیند جامعه پذیری کودکان و نوجوانان و سمت و سو دادن به نگرش های ارزشی آنان دارد. روش این مقاله که توصیفی از نوع تحلیل محتواست، پژوهشگر کوشیده است به موضوع « راهکارهای مقابله با آسیب های فضای مجازی » نقش خانواده. مدرسه و رسانه، و راهکارهای فردی، اجتماعی، و قانونی را مورد بررسی قرار بدهد.

شبکه های اجتماعی در ابعاد مختلف زندگی افراد تاثیر گذارند. پیشگیری از آسیب های اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم میباشد و برای جلوگیری از هم پاشیدگی خانواده ها، والدین باید تا حدودی به فناوری های روز دنیا مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آنهاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آنها به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز میشود. لذا، چنانچه خانواده ها نسبت به شیوه های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی آنان جلوگیری به عمل می آید.

کلید واژه ها: فضای مجازی، آسیب ها، راهکارهای فردی، راهکارهای اجتماعی، راهکارهای قانونی

^۱ - طلبه سطح ۲، مرکز آموزش عالی الزهرا (سلام الله علیها) دزفول.

مقدمه

پیدایش فضای مجازی در چند دهه اخیر یکی از بزرگترین نمادهای تحول جهانی است. رخدادی شگرف که هر روز در ابعاد فردی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و دفاعی در عرصه ملی و بین المللی نمود بیشتری پیدا می کند.

- مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در دیدار با اعضای شورای عالی فضای مجازی در تاریخ شهریورماه ۱۳۹۴ می فرمایند: «هرگونه تغییر و تحول در دنیای کنونی به دلیل پیچیدگی فعالیت های انسانی، خواه ناخواه آثار و پیامدهایی به همراه خواهد داشت. به گونه های که با اختراع وسیله ای جدید، در کنار استفاده ی صحیح و مشروع از آن، همواره امکان سوءاستفاده از آنها وجود دارد. فضای مجازی، همانند هر مقوله دیگری که در عالم واقع وجود دارد، باید از منظر تهدید و فرصت، توأماً دیده شود. فضای مجازی، سکه ای است که باید دو روی آن را باهم دید. رویی که ناظر به فرصت ها و نقاط قوت آن بوده و روی دیگر که ناظر به تهدیدهای این فضا می باشد. باید دانست که شناخت صحیح اینترنت و به تبع آن، استفاده ی صحیح و در عین حال حداکثری از این پدیده ی دنیای مدرن، مستلزم شناخت و سپس لحاظ کردن هر دو روی سکه است.»

در این مقاله به بررسی راهکارهای فردی، اجتماعی و قانونی مقابله با آسیب های فضای مجازی خواهیم پرداخت. با توجه به اهمیت بالای این موضوع، راهکارهای درست استفاده کردن از فضای مجازی به ما کمک می کند تا زندگی سالم تری داشته باشیم.

کتاب ها و مقالاتی نزدیک به این موضوع مشاهده می شود و می توان به کتاب های ذیل اشاره نمود:

۱- «خانواده در فضای مجازی» که توسط حسنعلی میرزا بیگی، دکتر مجید کاشانی و لایلا خضرای راد در سال ۱۳۹۵ نوشته شده است.

۲- تاثیر فناوری دیجیتال بر یادگیری دانش آموزان» که توسط «فاطمه حسانی» در سال ۱۴۰۰ ارائه شده است.

۳- فضای مجازی مجمع مشورتی نظام و مسائل کشور» که توسط «انسیه روستایی» معاون رسانه در سال ۱۴۰۲ ارائه شده است.

پژوهشگر در این مقاله به دنبال آن است که به این سوال پاسخ دهد؛ راهکارهای مقابله با آسیب های فضای مجازی کدامند؟

۱_ مفهوم شناسی

برای آشنایی بیشتر با موضوع پژوهش در ابتدا به برخی مفاهیم اصلی پیرامون آن پرداخته می شود.

۱_۱ تعریف و تاریخچه فضای مجازی

فضای مجازی به طور کلی به هر محیط مبتنی بر اینترنت که به کاربران امکانات تعاملی و ارتباطی فراهم میکند اطلاق میشود شکل گیری فضای مجازی با ظهور اینترنت در دهه ۱۹۶۰ آغاز شد و توسعه سریع آن در دهه های بعدی به دنبال آمد. از آن زمان تاکنون فضای مجازی به سرعت رشد کرده و به یکی از مهمترین محیطهای فرهنگی اجتماعی و اقتصادی جامعه تبدیل شده است.

(حسن نمک دوست تهرانی، ۶/۸/۱۳۹۲)

۲_ فضای مجازی در اصطلاح

مفهوم فضای مجازی در اصطلاح که در واقع حاصل تکنولوژی غرب است ، واژه ای است که در خلال دهه ی ۱۹۹۰ از طریق اینترنت کاربرد عمومی یافت.

فضای مجازی یکی از واژه هایی است که نخستین بار ویلیام گیسون نویسنده ی پیش رویِ داستانهای علمی تخیلی در سال ۱۹۸۴ بکار برد.

از نظر او فضای مجازی فضایی تخیلی است که از اتصال رایانه ها پدید آمده است ، که تمامی انسان ها و منابع اطلاعاتی را به هم متصل کرده است.

تعریفی که اکسفورد از فضای مجازی ارائه می دهد چنین است : فضای مجازی ، فضایی تئوری است که ارتباطات کامپیوتری در آن رخ می دهد.

فضای مجازی گسترده جهانی است که شبکه های گوناگون رایانه ای در اندازه های متعدد و حتی رایانه های شخصی را،

با استفاده از سخت افزارها و نرم افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی به یکدیگر وصل می کند.

فضای مجازی فقط مجموعه ای از سخت افزار نیست، بلکه مجموعه ای از تعاریف نمادین است که شبکه ای از باورها را در چارچوب داد و ستد بیت رد و بدل میکند. فضای مجازی به فضای تعاملی اینترنت اطلاق می شود، که در آن افراد در درون آن با هویت هایی پنهان به مثابه پیام هایی بر صفحات رایانه حضور می یابند. نکته ای که در اینجا لازم به ذکر است این است که ، فضای مجازی بر خلاف ظاهر نام گذاری آن حقیقتاً مجازی نیست، بلکه با توجه به آثار آن یک دنیای حقیقی است. گسترش فناوری های اینترنتی و در دسترس بودن آن ، فضای مجازی را شبیه ساز دنیای واقعی کرده است

(مرشد زاده ۱۳۹۶/۱۰/۶،)

۳_۱ اهمیت فضای مجازی

فضای مجازی نقش بسزایی در ارتباطات و اطلاعات ایفا می کند. این فضا به افراد امکان ارتباط با دیگران در هر زمان و مکانی که دسترسی به اینترنت دارند را میدهد. اهمیت فضای مجازی و دغدغه های حاکم بر این فضا طی سال های اخیر در بیانات رهبر انقلاب بارها شنیده شده است و ایشان در اظهارات متعددی غفلت از آسیب های مرتبط با این فضا را گوشزد کرده اند و تعبیری راهبردی به کار گرفته اند.

ایشان در جایی فرمودند: «اگر من امروز رهبر انقلاب نبودم حتماً رئیس فضای مجازی کشور می شدم» که این بیانات اهمیت فضای مجازی را نشان می دهد.

در جایی دیگر نیز فرموده رهبر انقلاب اینگونه است: «اهمیت فضای مجازی به اندازه اهمیت انقلاب اسلامی است»

(محمود سرگل، ۲ آبان ۱۴۰۱)

۲_ راهکار های فردی مقابله با آسیب ها

۱_۲ تقویت زمان و استفاده صحیح از فضای مجازی

فضای مجازی و اهمیت مدیریت زمان در آن. مدیریت زمان به معنای تخصیص بهینه زمان به فعالیت های مختلف است که با توجه به اهداف و اولویت های شخص، منجر به بهبود عملکرد و کارآیی شود. مدیریت زمان در این فضا نیز همین مفهوم را دارد، با این تفاوت که فعالیت های مورد نظر در حوزه مجازی صورت می گیرند. برای

مثال، زمان صرف شده برای جستجو، خواندن، نوشتن، دانلود، بارگذاری، پاسخ‌گویی، گفتگو، بازی، خرید و ... در فضای مجازی. استفاده از این فضا بدون مدیریت زمان مناسب ممکن است منجر به پدیده‌های منفی مختلف شود. برخی از این پدیده‌ها عبارتند از: کاهش بهره‌وری، ضایع شدن وقت و انرژی، کاستی از کیفیت زندگی، نادیده گرفتن فعالیت‌های حقیقی و حضور در فضای واقعی، افزایش استرس و نارضایتی، تحولات روانشناختی منفی و ... بنابراین، لازم است کاربران با شناسایی نقاط ضعف و قوت خود در استفاده از این فضا و با استفاده از تکنیک‌های مناسب مدیریت زمان، سعی کنند به بهینه‌سازی عملکرد خود در این فضا بپردازند.

(فائز عظیمی ۱۷ آذر ۱۴۰۱)

آسیب‌های جسمی و روانی فضای مجازی

وقتی دائماً و بدون رعایت مقررات و ضوابط منطقی درگیر فضای مجازی باشیم، دچار آسیب‌های جسمی و به خصوص آسیب‌های روحی و روانی می‌شویم. چالش سوم که جدی‌تر از چالش دوم محسوب می‌شود و بشر هنوز به راهکار منطقی برای آن دست پیدا نکرده، انحراف است. در واقع فضای مجازی زمینه‌ای برای انحراف انسان در حوزه‌های جنسی، فکری، فرهنگی، اعتقادی، رفتاری، اخلاقی و اجتماعی فراهم می‌کند. در دنیا، شرکت‌های بزرگی هستند که برای جلوگیری از انحراف، مدل‌سازی انجام داده و نرم‌افزارهای پیشرفته و الگوریتم‌های پیچیده تولید و طراحی می‌کنند تا بتوانند بخشی از این انحرافات را کاهش دهند، ولی بخش دیگر به انسان و اراده‌اش برمی‌گردد که باید تقویت شود. (خبرگزاری مهر، ۲۲ آذر ۱۳۹۹)

عوامل مؤثر بر مدیریت زمان کاربران در فضای مجازی

۱_ تعیین اهداف و اولویت‌بندی فعالیت‌ها

تعیین اهداف و اولویت‌بندی فعالیت‌ها یکی از مراحل مهم و اساسی مدیریت زمان در فضای مجازی است. در این مرحله، کاربر باید به سوالات زیر پاسخ دهد:

- چرا از فضای مجازی استفاده می‌کنم؟
- چه فعالیت‌هایی را در فضای مجازی انجام می‌دهم؟
- چه اهدافی را با استفاده از فضای مجازی دنبال می‌کنم؟

ویژگی دیگری که برای قوانین جهان مجازی می‌توان ذکر کرد، انعطاف‌پذیر بودن قوانین آن است، از آنجا که جهان مجازی، جهانی همواره در حال تغییر است، قوانین این جهان باید طوری تنظیم شوند که بتوانند خود را با این تغییرات تطبیق دهند

(عابدی، ۴ فروردین ۱۴۰۲)

امروزه فضای سایبری نوعی سرمایه محسوب شده که دارای ارزش بوده و نیاز به محافظت جدی دارد. سرمایه سایبری در کنار انواع دیگر سرمایه، اعم از سرمایه فیزیکی، سرمایه انسانی و سرمایه ذهنی یا شناختی دسته‌بندی می‌شود و ممکن است متعلق به اشخاص حقیقی، اشخاص حقوقی یا دولت‌ها باشد، لیکن برخی از این سرمایه‌های سایبری از اهمیت و ویژگی‌های خاصی در سطح ملی برخوردار هستند که آنها را از سایر سرمایه‌ها متمایز می‌نماید. فضای سایبر را باید از مهمترین سرمایه‌ها دانست و آن را در سرمایه‌های ملی طبقه‌بندی کرد. سرمایه ملی به آن دسته‌ای از سرمایه‌ها اطلاق می‌شود که نقش حیاتی در امنیت ملی، اقتصاد ملی، سلامت و ایمنی عمومی، اطمینان عمومی و نظایر آنها در سطح ملی داشته باشد. از این رو لازم است فضای سایبری کشور به صورت مداوم مورد رصد و پایش قرار گرفته و هر گونه تهدید، آسیب‌پذیری، مخاطره، تهاجم و حادثه سایبری و پیامد اعم از سایبری، فیزیکی و روانی مورد شناسایی قرار گرفته و اقدام‌های مقابله‌ای برای کاهش و رفع آنها انجام پذیرد. این اقدام‌های دفاعی باید در سطحی انجام شود که منجر به تأمین بازدارندگی دفاعی در فضای سایبری کشور شود و برای این منظور لازم است قدرت سایبری به عنوان بخشی از قدرت نظامی کشور تحقق یابد

(تنسیم، ۲۲ فروردین ۱۴۰۰)

۳_۴ نقش نهاد های قضایی در برخورد با مجرمان سایبری

فضای سایبری از نظر شکلی فضای سایبری پدیده‌ای است که از جزء که میتواند ابعاد مختلفی را همانند اینترنت، مخابرات، رادیو، تلویزیون و کلیه مواردی که از ویژگیهای کلی یعنی شبکه تهیه داده و انتقال داده - برخوردار است را شامل گردد بر این اساس فضای سایبری را میتوان چنین تعریف نمود فضایی است در امتداد فضای فیزیکی که غیر قابل لمس بوده و توسط ابزارهای رایانه‌ای و الکترونیکی در جهت ارتباطات درونی انسانها بر بستر تهیه ساخت و انتقال داده‌های الکترونیکی ایجاد گردیده است؛ بنابراین از این تعریف در مرتبه نخست غیر قابل لمس بودن و فیزیکی نبودن این فضا - که نقطه متمایز از فضای فیزیکی می‌باشد و در مرتبه دوم ارتباطات درونی انسانها توسط تهیه و انتقال داده - که باز هم متمایز از فضای فیزیکی میباشد و در مرتبه سوم استفاده از ابزار الکترونیکی

که به صورت مشترک در هر دو فضا می باشد - را میتوان نتیجه گرفت این تعریف میتواند به نوعی تلفیقی از ماهیت و پوسته فضای سایبری را شامل گردد

(حافظ نیا، ۱۴/۴ / ۱۳۹۱)

جرم سایبری تعاریف گوناگونی از جرم سایبری از سوی سازمانها متخصصان و در برخی از قوانین کشورها ارائه شده است که وجود تفاوت در آنها بیانگر ابهامات موجود در ماهیت و تعریف این نوع از جرایم است و از آنجا که این نسل از جرایم هنوز سیر مراحل تکاملی خود را طی میکند بنابراین از تعریف قطعی برخوردار نیست؛ ولی تاکنون در تعریف جرم سایبری وسیله بودن هدف بودن و موضوع بودن رایانه و وسایل مخابراتی و الکترونیکی تثبیت شده است (زیر ۲۳/۵/۱۳۷۶)

با توجه به این رویکرد جرم سایبری عمدتاً به دو شکل زیر توصیف می شود:

۱) جرم سایبری انتقال یافته توسعه یافته جرایم سایبری انتقالی جرایمی هستند که قبلاً در فضای واقعی به عنوان جرم تعریف شده اند و در حال حاضر این جرایم به فضای سایر انتقال یافته اند؛ همانند سرقت و کلاهبرداری که در فضای واقعی جرم است و در حال حاضر این جرایم در فضای سایر نیز اتفاق می افتد. امروزه اغلب جرایم سایبری که در دنیا اتفاق می افتد در این بخش از جرایم سایبری تعریف میشود؛ چراکه بسترهای فنی حقوقی و اجتماعی تعریف شده در فضای سایبری منطبق با معیارهای عینی در فضای فیزیکی است و مجرمان بدین سان به دنبال تسری معیارهای کسب شده از تجربیات خود در فضای فیزیکی به فضای سایبری هستند. عمده جرایم این بخش مرتبط با حوزه های مالی اعم از سرقت و کلاهبرداری است. مجرمان این حوزه اغلب مجرمان سنتی هستند که در حال حاضر، اقدامات مجرمانه خود را به فضای سایر انتقال داده اند.

۲) جرم سایبری محض جرمی است که فقط مختص فضای سایر بوده و تا پیش از این از جرایم سنتی به شمار نمی رفته است و تنها با شکل گیری فضای سایر میتواند اتفاق بیفتد؛ همانند هک یا ساپوتاژ تخریب داده به این معنی که باید داده وجود داشته باشد تا تخریب انجام شود به نظر میرسد که این بخش از جرایم نیز با توسعه بسترهای فنی توسعه پیدا کرده است. در برخی از موارد مشاهده میکنیم که مجرمان جهت انجام فعل مجرمانه خود در ردیف اول انتقال یافته به ناچار مرتکب این نوع از جرایم شده اند تا بتوانند فعل ردیف اول را صورت دهند به عنوان مثال مرتکب جهت برداشت غیر مجاز و یا سرقت از حسابهای بانکی (جرم سایبری انتقال یافته) در گام اول ساختار امنیتی بانک را مورد هک و نفوذ قرار می دهد

نتیجه گیری

ارتباط از طریق فضای مجازی در سال های اخیر جایگاه قابل توجهی در بین نسل جوان جامعه ما پیدا کرده است. شبکه های اجتماعی در ابعاد مختلف زندگی افراد تأثیر گذارند.

در شکل دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی و اجتماعی و سیاسی جوامع هم تأثیر گذارند. در حال حاضر اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه افکار و اندیشه های بشری محسوب می شود به شرط آن که در راه صحیح استفاده شود. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند. ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجهی نخست اولویت قرار دارد.

پیشگیری از آسیب های اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم میباشد و برای جلوگیری از هم پاشیدگی خانواده ها، والدین باید تا حدودی به فناوری های روز دنیا مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آنهاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آنها به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز میشود. لذا، چنانچه خانواده ها نسبت به شیوه های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی آنان جلوگیری به عمل می آید

فهرست منابع

* قرآن

(۲) مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۱۰۱، قم: دارالاکتب الاسلامیه، چ ۴، ۱۳۸۶

(۳) بررسی عوامل موثر در استفاده درست از فضای مجازی، سال انتشار: ۱۴۰۱، محل انتشار: هفدهمین کنفرانس بین المللی فناوری اطلاعات، کامپیوتر و مخابرات.

- ۴) بیابانی، غ.ح و دیگران. (۱۳۹۴). «بررسی کارکرد نظریه مسئولیت اجتماعی و رسانه». فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق). شماره ۴. صص: ۱۶۰.
- ۵) پایگاه خبری تحلیلی عصر صنعت، زمان انتشار: ۹/۱۲/۱۴۰۲، انسیه روستایی.
- ۶) حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۹۱) جغرافیای سیاسی فضای مجازی، تهران، شهر دانش.
- ۷) خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۲ دی ۱۴۰۲.
- ۸) خبرگزاری تحلیلی ایران تاریخ انتشار: ۴ فروردین ۱۴۰۲، سجاد عابدی.
- ۹) خبرگزاری تنسیم تاریخ انتشار: ۲۲ فروردین ۱۴۰۰.
- ۱۰) شکر بیگی، رسانه، زنان و مناسبات خانواده ۱۳۹۱.
- ۱۱) صبح خیز، (۱۳۹۸) جرایم سایبری در نظام حقوقی ایران و جهان، تهران، انتشارات دانشگاه علوم انتظامی.
- ۱۲) صفوی امان اله (۱۳۹۲) روشها، فنون و الگوهای تدریس تهران: انتشارات سمت.
- ۱۳) عزیز ملایری کیومرث (۱۳۹۰) تأثیر روشهای تدریس کاوشگری هدایت شده و سنتی و سبک های یادگیری بر میزان انتقادی دانش آموزان دبیرستانی رساله دکتری علوم تربیتی دانشگاه اصفهان.
- ۱۴) فتاحی، حمید (۱۳۸۷) چگونه اعتماد به نفس پیدا کنیم؟
- ۱۵) قهرمانی، س و دیگران. (۱۳۹۶). «نقش و جایگاه رسانهها در جامعه». سومین همایش ملی پژوهشهای مدیریت و علوم انسانی در ایران. صص: ۱۴-۱. خبرگزاری دانشجویان ایران ایسنا، شنبه ۱۸ مرداد ۱۳۹۹.
- ۱۶) گلشنی، ع.ر و دیگران. (۱۳۹۱). «نقش رسانه در توسعه سیاسی و اجتماعی با تأکید بر جامعه معناگرای ایران». پژوهش های سیاسی. شماره ۱، ص: ۸۲.
- ۱۷) گیل دیوید و برجیت آدمز (۱۳۸۴) الفبای ارتباط ترجمه رامین کریمیان محمد نبوی مهران مهاجر، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها.
- ۱۸) لورنس ای پروین و اولیور پی جان (۱۳۸۶)، شخصیت نظریه و پژوهش نظریه و پژوهش، ترجمه محمد جعفر جوادی و پروین کدیور، آئیژ تهران.

۱۹) مجله سفیر، شهریور ۱۴۰۲، ارسال شده توسط مهسا کریمی.

۲۰) مجله فیلمو مدرسه، تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر اعتماد به نفس نوجوانان در ۲۸ بهمن ۱۴۰۲.

۲۱) معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم، یکشنبه ۲۳ تیر ۱۳۹۸، نویسنده: مدیر سیستم و بلوچستان.

۲۲) مفتاح، سیمین (۱۳۸۱)، "رابطه کم رویی و عزت نفس با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان.

۲۳) میرزا بیگی، حسنعلی، خانواده و فضای مجازی، ۱۳۹۵.

۲۴) نیرومند، ل و دیگران. (۱۳۹۰). «بررسی نقش رسانه‌های جمعی در شکل‌گیری افکار عمومی نسبت به

هدفمندی یارانه‌ها». مطالعات رسانه‌ای. شماره ۱۳. صص: ۱۶۳-۱۳۳.